

Қарияларнинг ижтимоий компетенциясининг ўзига хос хусусиятлари

Абдукаримова Гулчехра Баратовна

Тошкент давлат транспорт университети “Ижтимоий фанлар” кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада кексаларнинг жамиятдаги роли ва уларни идрок этиш қобилиятлари қарияларнинг хулқ-атвориға бевосита таъсир қилиши, кексалик даврида ижтимоий компетенциянинг пайдо бўлиши ва уни фаол қариш билан изоҳланиши, қарияларнинг ижтимоий компетенциясининг ўзига хос хусусиятлари ва унинг асосий элементларининг мавжудлиги билан белгиланиши очиб берилган. Шунингдек, кексаларнинг ижтимоий компетенциясининг ўзига хос хусусиятларини белгиловчи мезонлар: кексаликка муносабат; ўз ҳуқуқ ва имкониятларини билиш; уларнинг фаоллик даражаси; замонавий ҳаёт шароитларига мослашишга ҳаракат қилиш эканлиги таъкидлаб ўтилган.

Таянч сўзлар: қарилик, кексалик, фаол қариш, мазмунли узок умр кўриш, кексаликдаги ҳаёт фаолияти, саломатлик, ақл-идрок, етакчилик, ижтимоий компетенция.

Кексаларнинг жамиятдаги роли ва уларни идрок қобилиятлари қарияларнинг хулқ-атвориға бевосита таъсир қилади. Кексаликнинг касаллик сифатидаги қиёфаси қарияларнинг фаоллигини онгли равишда чекланишига олиб келади.

Қарияларнинг ижтимоий компетенциясининг ўзига хос хусусиятлари қуйидаги элементларнинг мавжудлиги билан белгиланади:

- билим: қарилик ва қарилик хусусиятлари, уларнинг ҳуқуқ ва имкониятлари;
- қобилият ва малакалар: мулоқот ва мулоқот қила олиш, ўз вақтини ва бўш вақтини тўғри ташкил этиш, саломатлиги ва фаоллигини таъминлаш, жамиятдаги янги ўзгаришларга ўз вақтида мослашиш;
- ҳодисани нормал баҳолаш воситаси сифатида ижтимоий акс эттиришдан фойдаланиш.

Кексалик даврида ижтимоий компетенциянинг пайдо бўлиши фаол қариш билан изоҳланади, бу "кексаликда инсон ҳаётини яхшилаш учун соғлиқни сақлаш, ижтимоий иштирок этиш ва ҳимоя қилиш қобилиятини такомиллаштириш жараёни"²⁰.

Бизнингча, “фаол қариш”, “мазмунли узок умр кўриш” А.Е.Дергаева концепциясини жорий этишлишининг аҳамияти ҳақида хулоса қилар экан, “кексаликдаги ҳаёт фаолияти” атамасини таклиф қилади. Дарҳақиқат, “кексалик” атамасининг ўзгариши у таърифлаган ҳодисага сезиларли даражада мос келади. Бундан ташқари, бугунги кунда имлий тадиқотларда фаол қариш кўпинча қариялар муаммолари контекстида кўриб чиқилади. Яқин келажакда А.Е. Дергаева кексалик давридаги ҳаётини фаолият моделини тақдим этди. Шундай қилиб, замонавий шароитда қарияларнинг ижтимоий мослашуви учун кексалар ҳаётини фаолиятида намоён бўладиган ижтимоий компетенцияга муҳтож булади.

А.Е.Дергаеванинг тадиқотларига кўра, кексаларнинг субъектив ижтимоий ҳолати куйидаги омилларга боғлиқ: касбий фаолиятда иштирок этиш, соғлиқ ҳолати, фаоллик даражаси, яқин қариндошларнинг мавжудлиги, психологик қулайлик. Субъектив мақомнинг энг юқори кўрсаткичлари 70 ёшдан ошган ишчиларда кузатилди. Улар кўпинча ўзларини тўлиқ қобилиятли фуқаролар деб ҳисоблайдилар ва бу уларнинг атроф-муҳит ҳақиқатига бўлган муносабатида намоён бўлади. Паст субъектив ҳолатни ёшга боғлиқ беморлар эгаллайди. 70 ёшдан ошган соғлом одамларнинг субъектив ҳолати кўп жиҳатдан уларнинг маънавий орзулари ва фаолиятининг интенсивлиги билан боғлиқ. 70 ёшдан ошган одамлар ўзларини жамиятнинг тўлиқ аъзоси сифатида ҳис қилишади ва ижтимоий четланиш хавфини сезмайдилар. Улар ижтимоий мавқеи саломатлик чегарасидан ташқарида пасайиб бораётганини тушунишади. Ижтимоий алоқаларнинг узилиши ва соғлиғининг ёмонлашиши ижтимоий четланиш хавфига олиб келади. Соғлиғи билан боғлиқ муаммолар тўғрисида уйини тарк эта олмаган кўплаб кекса одамлар ижтимоий жиҳатдан изоляция қилинган ва ёлғиз қолганликларини айтишади. Сабаби,

²⁰ Health and aging: a discussion paper // Всемирная Организация Здравоохранения. <https://www.who.int/ru>

соғлиғининг ёмонлиги, бу уларнинг жамиятда тўлиқ ҳаёт кечиришига тўсқинлик қилади²¹.

Бизнингча, қарияланинг ижтимоий мавқеи пенсия ёшига етганида эмас, балки нафақага чиққанидан сезила бошлайди. Дарҳақиқат, ишлашни давом эттирадиган одамлар узок вақт давомида субъектив мақом, алоқалар ва фаоллик даражасини сақлаб қолишади. Атрофдаги одамларнинг кексаларга бўлган муносабати ҳам ўзгаради. Улар жамиятнинг меҳнатга лаёқатли аъзоларининг ҳуқуқларидан фойдаланадилар ва кўпинча ўзларини кекса одамлар тоифасига киритмайдилар. Бу ҳолат, бир томондан, уларнинг молиявий аҳволига ва алоқалар интенсивлигига таъсир эса, иккинчи томондан, субъектив ҳолатига таъсир қилади.

Кексаларнинг ижтимоий компетенциясининг ўзига хос хусусиятлари қуйидаги мезонлар билан белгиланади: кексаликка муносабат; ўз ҳуқуқ ва имкониятларини билиш; уларнинг фаоллик даражаси; замонавий ҳаёт шароитларига мослашишга ҳаракат қилиш. Уларнинг ижтимоий мавқеини яхшилаш кексаларнинг ижтимоий четланишига қарши барча профилактик чора-тадбирларнинг асоси ҳисобланади. Ушбу мақсадга эришиш учун барча даражадаги саъй-ҳаракатларни амалга ошириш керак. Кексаликка муносабатни ўзгартиришдан бошлаш яхшидир. Бу ҳолат илмий доираларда юзага келади ва ижтимоий сиёсат даражасида ижобий тенденциялар кузатилмоқда. Шу маънода, доктор Девид Петерсон, “инсонни қариш ва қарилик фаолияти билан боғлиқ муносабатларни бешта белгидан фойдаланиб, “Саломатлик”, “Ақл-идрок”, “Етакчилик”, “Севги” ва “Хизмат” кабилар орқали тушунтиради. Бу тамойил ҳамма одамларга нисбатан қўлланилса, инсон мазмунли ҳаёт кечиради, дейди у. Шунингдек, ушбу 5 тоифа “назокат” ва “огоҳлик” кучини талаб қилади”²².

Бизнингча, ушбу ҳолатларни қўллаб-қувватлаш, кексалар салоҳиятини жамият манфаати йўлида ривожлантиришга эътибор қаратиш муҳим аҳамиятга эга. Жамият ва давлат кексаларнинг фойдаланилмаган имкониятларини кўрса, шунга мос равишда

²¹ Дергаева А.Е. Профилактика социального исключения пожилых людей в ... дисс... канд. соц. наук: . – СПб, 2013.– 163 с.

²² Мейер-Штейнег Т., Зудгоф К. История врачевания в древности и Средние века. Этнография Москва Ломоносов 2022. – 216 с.

кексалар ҳам жамиятнинг тўлақонли аъзоси, унинг ривожланишига кўмаклашувчи сифатида қабул қилинади. Кексаларимиз биз учун меҳр ва барака экани ҳақиқат. Уларга қанчалик кўп ғамхўрлик қилсак, кексалик чоғимизда ёш авлоддан шунчалик ҳурмат ва ғамхўрлик кўрсатилади. Кекса авлод вакилларига ҳурмат ва эҳтиром кўрсатиш халқимиз миллий-маънавий қадриятларининг ажралмас қисмидир. Ўзининг бой ҳаётий тажрибаси билан келажак авлодларга ўрнак бўлаётган кексаларга кўрсатилаётган эътибор ва ғамхўрлик авлодлар ўртасида кўприк барпо этиш, мерос ришталарини мустаҳкамлашдек муҳим мақсадларга хизмат қилмоқда. Ёшларнинг кексаларга муносабати каби муҳим муаммони ҳал этишда авлодлар ўртасидаги мулоқотнинг аҳамияти муҳим.

Ҳозирги кунда олиб борилаётган илмий тадқиқот ва адабиётларида “қариш” ва “қарилик” муаммолари табиий-ижтимоий ҳодиса сифатида тадбиқ этилмоқда. Жумладан, В.Д.Алперович, “Қариш - инсоннинг табиий-ижтимоий жараёни сифатида таъкидлайди. Бирок, кексалик инсон ҳаёти ривожланишнинг якуний босқичидир. Инсон туғилади, улғаяди, қарийди ва ўлади”²³ деб, қариш ва қарилик инсоннинг биоижтимоий моҳиятини назарий-методологик асосларини таҳлили асосида биологик тушунчалардан келиб чиқади дея таърифлайди. Ҳақиқатдан ҳам инсон нафақат биологик мавжудот, балки, мураккаб ижтимоий жараёнларни ўзида мажуаасам этган биоижтимоий мавжудотдир. Бизнингча, профессор В.Д.Алперович кексаликни хронологик, физиологик, психологик ва ижтимоий турларини ажратишни таклиф қилади. Шубҳасиз, қариш билан бирга биологик ўзгаришлар содир бўлиб, танада ўлим эҳтимоли орта бошлайди. Шундай қилиб, “кексалик табиий ҳодиса тугайли инсон ҳаётидаги якуний давр. Унинг мослашувчан биологик, ақлий ва ижтимоий қобилиятининг пасайиши танадаги ёшга боғлиқ ўзгаришлар имкониятларида намоён бўлади”²⁴.

²³ Альперович В.Д. Старость. Социально-философский анализ. – Ростов-на-Дону, 1998. – С. 7.

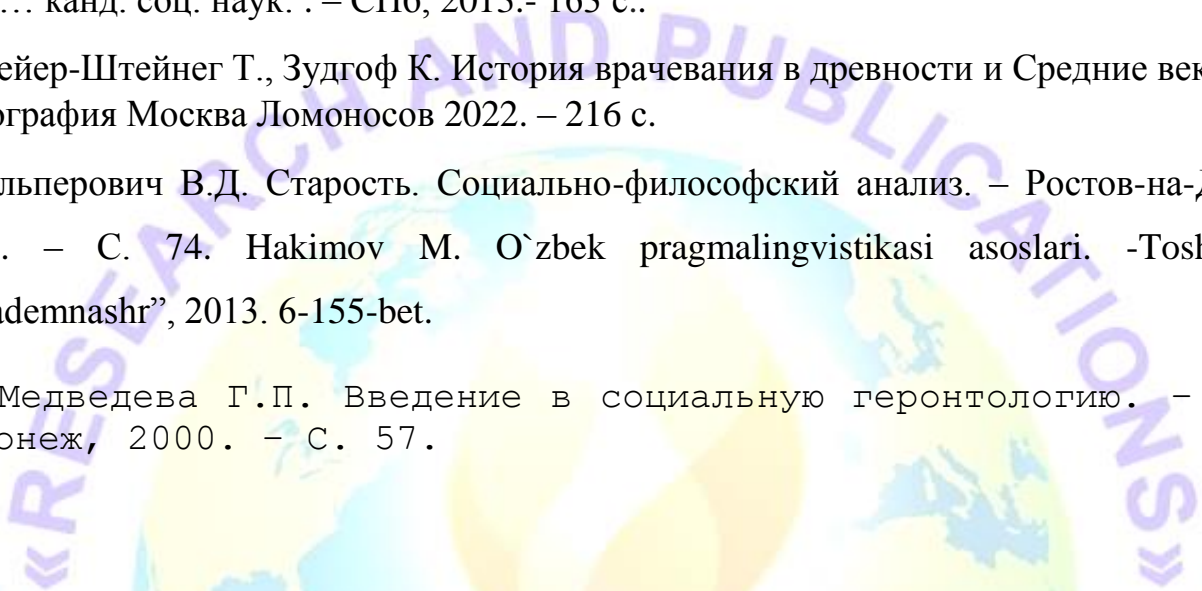
²⁴ Медведева Г.П. Введение в социальную геронтологию. – М.: Воронеж, 2000. – С. 57.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак инсон кексайганда унинг ижтимоий компетенцияси ўзига хос хусусиятга эга булиб, уларга индивидуал ёндошишни тақозо этади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Дергаева А.Е. Профилактика социального исключения пожилых людей в ... дисс... канд. соц. наук: . – СПб, 2013.- 163 с..
2. Мейер-Штейнег Т., Зудгоф К. История врачевания в древности и Средние века. Этнография Москва Ломоносов 2022. – 216 с.
3. Альперович В.Д. Старость. Социально-философский анализ. – Ростов-на-Дону, 1998. – С. 74. Hakimov M. O`zbek pragmalolingvistikasi asoslari. -Toshkent, “Akademnashr”, 2013. 6-155-bet.
4. Медведева Г.П. Введение в социальную геронтологию. – М.: Воронеж, 2000. – С. 57.

ILMIY NASHRLAR MARKAZI